

Raymond Kévorkian: Birinci Dünya Savaşı Sırasında Ermenilerin Kıyımı

Posted on 19/08/2017

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Türk milletine dayalı bir ulus devlet inşası projesi, Türk olmayan unsurların dışarıda bırakılması fikrini zımnen öngörüyordu. Toprak kayıpları, özellikle Balkan Savaşlarında (1912-1913) alınan aşağılayıcı mağlubiyet, Jön Türk merkez-i umumisinin üyelerinin radikalleşmesine yol açtı ve kamuoyu nazarında Birinci Dünya Savaşı sırasında Rum ve Ermenilerin "cezalandırılmasını" mümkün kılan bir şeytanlaştırma sürecini hazırladı.

Radikalleşme Süreci ve Kararın Alınması

Almanya ve Avusturya Macaristan'ın yanında savaşa girilmesi Osmanlı İmparatorluğu'nun Türk olmayan unsurlarının, özellikle Ermenilerin, yok edilmesine uygun bir çerçeve üretir. Savaş ilanı, Ağustos 1914'ün başından itibaren yirmi ila kırk yaş arası Ermeni erkeklerin ki 28 Şubat 1915'ten beri resmen silahsızlandırılmışlardır, seferberlik kapsamında çağrılmasına ve daha sonra ortadan kaldırılmalarına izin verir. Bu durum Ermeni toplumunu savunmasız bırakacaktır.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin şefleri tarafından planlanan Küçük Asya'nın etnik olarak bir örnekleştirilmesi Ermeni ve Süryanilerin sistematik olarak yok edilmesi girişimi şeklini alır. Yok etme planının uygulanmasına başlanması kararı, Jön Türk merkez-i umumisinin 20 ila 25 Mart 1915 arası gerçekleştirilen bir çok toplantıları esnasında alınmıştır.

Kıyımın ilk aşaması (Nisan-Ekim 1915)

Askere alınmış Ermenilerin ortadan kaldırılmasından sonra 24 Nisanı 25 Nisana bağlayan gece İttihat ve Terakki Cemiyeti İstanbul'da ve taşra şehirlerinde daha önceden oluşturulmuş listeler uyarınca siyasi, iktisadi, entelektüel ve dini alanlarda önde gelen Ermenilerin tutuklanmasına girişti. Taşrada Türk yetkililer 24 Nisan 1915'de yayınlanan bir kararname uyarınca harekete geçti. Bu belge özel şahısların elinde bulunan silahların beş gün içinde askeri komutanlıklara teslim edilmesi, aksi halde bunların müsadere edileceğine hükmediyordu.

Özellikle Ermenileri hedef alan bu genel hüküm yetkililerin arama yapmak, sert sorgulamalar gerçekleştirmek, yerel ileri gelenleri hapse atmak ve bunları işkenceden geçirmek, amacıyla evlere, eğitim kurumlarına, kiliselere girebilmesine olanak sağlıyordu. Bunun sonucu Ermeni nüfusunun genelini şüpheli ve suçlu duruma düşürmektir. Bu uygulamalar, asi olarak görülmemek için ilke olarak yetkililerle işbirliği yapmayı reddedemeyen yerel Ermeni kurumlarını çok hassas bir duruma sokuyordu. Bunlar korkunç bir ikileme karşı karşıyaydılar; silahların toplanması öncelikle onlara tevdi edilmiş bir sorumluluk olduğundan silahlarını teslim etmeyi reddedenleri kınamak durumundaydılar, bununla birlikte silahlar olmadan ahalinin yağmacıların veya aşiretlerin insafına kalacağını da farkındaydılar.

Katliam, tehcir ve ölüm yürüyüşleri

Bazı bölgelerde daha önceden uygulanmaya başlansa da, Erzurum, Van ve Bitlis'i içeren üç doğu vilayetinde Ermeni nüfusun tehciri bakanlar kurulu tarafından ancak 13 Mayıs 1915 tarihinde kararlaştırıldı. 23 Mayıs tarihinde İskân-ı Aşâir ve Muhacirîn Müdüriyeti bu vilayetlere yerinden edilenlerin Musul vilayetine yerleştirileceğini bildirdi. Birkaç hafta sonra 7 Temmuz 1915'te Müdüriyet yerinden edilenlerin götürüleceği yerler olarak Deyr-i

Zor, Harran ve Kerek sancaklarını belirtti. Bu bölgeler yaşamının mümkün olmadığı çöl arazileriydi.

Tehcir ve ortadan kaldırma süreci bölge bölge incelendiğinde tarihsel Ermenistan kabul edilen altı doğu vilayetindeki Ermeni ahaliyi yok etme planının ilk hedef olduğu görülür. Daha sonra gerçekleşen Batı Anadolu'daki Ermeni yerleşimcilerin tehciri tamamlayıcı bir tedbir olarak gözükmektedir. Doğuda plan silah altına alınmış olsun ya da olmasın tüm erkeklerin acilen ortadan kaldırılmasını ya da emek güçlerinden rasyonel bir biçimde faydalanmayı öngörürken, batı bölgelerinde erkekler aileleriyle birlikte tehcir edilmiştir.

1915'in Nisanından Ağustosuna kadar çoğunluğu kadın ve çocuk olan 1.040.782 Ermeni'nin bulunduğu 306 tehcir konvoyu Suriye ve Mezopotamya'daki toplama kamplarına doğru yola çıkmıştır. Yerinden edilenlerin en yoğun olduğu aylar Haziran (225.499), Temmuz (321.150) ve Ağustostur (276.800).

Tehcir edilmeyen dokuz yüz bin Ermeni'nin kaderi çok farklı biçimlerde tecelli etmiştir. Üçüncü ordu tarafından askere alınan yaklaşık yüz yirmi bin kişi kısa süre içinde öldürülmüştür. Altı doğu vilayetinin yetişkin erkekleri yaşadıkları yerlerin yakınlarında katledilmiştir. Van vilayetinin kuzeyinde, gene kuzey ve Erzurum'un doğusundaki kırsal bölgelerde, Muş ovasındaki köylerde, Bitlis'in ilçelerinde, Siirt ve Sason'da ahali yaşadıkları yerlerde katledilmiştir. İstanbul ve İzmir'deki Ermeni nüfusun bir kısmı yerlerinde kalmıştır. Kuzeydeki sınır bölgelerinde mukim Ermeniler Kafkaslara doğru kaçabilmiştir. Vanlı Ermeniler etraftaki yerleşimlerden kaçanlarla birlikte şehre sığınmıştır. Çatak ve Hizan'ın dağlı ahali ise Ağustos 1915'teki geri çekilişi sırasında Rus ordusunu takip etmiştir. Birkaç bin kadın ve çocuk ise Türk ve Kürt arkadaşları tarafından saklanmıştır.

Kıyımın ikinci aşaması (Şubat-Aralık 1916)

Kıyımın son aşaması büyük oranda Anadolu ve Çukurova, az miktarda da Ermeni vilayetleri kökenli hayatta kalanları hedeflemekteydi. Şiddetin bu aşamadaki esas adresi Suriye ve Mezopotamya'da bulunan yirmi kadar toplama kampıydı. Bunlar İskân-ı Aşâir ve Muhacirîn Müdüriyeti tarafından Ekim 1915'ten itibaren kurulmuştu. Müdüriyetin başındaki Müftüzade Şükrü Kaya Bey Ağustos sonunda Halep'e tehcir edilenlerle ilgilenecek bir birim oluşturmak amacıyla gelmişti. Bu birimin başına Abdülahad Nuri getirilecekti.

Dahiliye Nezaretine bağlı İskân-ı Aşâir ve Muhacirîn Müdüriyeti ile doğrudan doğruya Jön Türk merkez-i umumisine bağlı Teşkilat-ı Mahsusa arasındaki eşgüdüm tehcire tabi tutulan ve bölgeye gelen yüz binlerce kişinin yok edilmesinde temel mekanizmayı kesinlikle sağlamıştır.

Tehcir edilenler idaresi tarafından yönetilen kamplar üç temel aks boyunca kurulmuştu. Bir tanesi Bağdat demiryolu boyunca Suruç, Kobane, ve Serê Kanîyê kamplarını ihtiva etmekteydi. İkincisi İslahiye Halep hattı boyunca Mamura, Bab, Lale, Tefrice, Ahterim, Rajo, Azaz ve Manbij kamplarını içermekteydi. Sonuncu ve en ölümcül hat ise Fırat nehri boyunca Meskene, Dipsi Abuharar, Hamam ve Rakka kamplarını içine alarak uzanıyordu. Bu hattın sonunda Deyr-i Zor vardı.

Ekim 1915'ten Mart 1916'ya kadar tehcir edilenlerin yekûnu hastalık ve yetersiz beslenmeden ötürü artarak azalmaktaydı. Kamplarda bu dönemde herhangi bir günün sabahında yüzlerce ölü bulunuyordu. 1916 Şubatında kamplarda beş yüz bine yakın Ermeni hala hayattaydı. Bunlar Halep ve Şam ile Fırat ve Deyr-i Zor arasında dağınık bir biçimde bulunmaktaydılar. Yüz binden fazla insan Şam ve Ma'an arasında, on iki bin kişi kadar Hama ve çevresinde, yirmi bin kişi Humus ve çevre köylerde, yedi bin kişi Halep'te, beş bin kişi Basra'da, sekiz bin Bab'da, beş bin Manbij'de, yirmi bin Serê Kanîyê'de, on bin Rakka'da, üç yüz bin kişi kadar da Deyr-i Zor ve etrafında bulunmaktaydı. 22 Şubat 1916'da Dahiliye

Nazırı Mehmet Talat Fırat hattı boyunca bulunan toplama kamplarında kalan son Ermenilerin de ortadan kaldırılmasını emretti.[1]

Operasyon Serê Kanîyê kampını hedeflemekteydi. 17 Mart 1916'dan itibaren beş gün içerisinde kampta tutulan kırk bin kişinin temizlenmesi gerçekleştirildi. Bir sevkiyat genel müfettişi, İsmail Hakkı Bey Ağustos 1916'da bölgeye gelerek Meskene'den Deyr-i Zor'a kadar bütün toplama kamplarının temizlenmesini koordine etti. Bu 1916 yılının Temmuzundan, Aralık ayına kadar devam etti. Kaymakam Salih Zeki Deyr-i Zor bölgesine yerleştirilmiş 192.750 tehcir edilen Ermeni'nin yok edilmesini Marat, Suvar, Şeddadiye, Haseke ve Markade kamplarında gerçekleştirdi.

Bu kitle şiddetinin bilançosu

Savaşın sonunda hayatta kalanlar iki kategoride sınıflandırılabilir. Ekim 1918 ateşkesinden sonra kurtarılan Bedevi aşiretlerinin kaçırdığı birkaç bin çocuk ve genç kız ile çoğu Çukurovalı Halep, Humus, Hama, Şam, Ma'an ve Sina hattına tehcir edilmiş ve çoğu ordu hizmetinde çalışan yüz binden fazla kişi. Bu sonuncular 1917 ve 1918 boyunca Filistin ve Suriye'deki yavaş ilerleyişi esnasında Britanya ordusu tarafından bulduklarında tarif edilemez bir durumdaydılar.

Başka yerlerdeki sayılara bakarsak on binlerce hayatta kalan İran ve Kafkasya'da, seksen bin kadar İstanbul'da, on bin kadar İzmir'de, birkaç bin ise Bulgaristan'da mevcuttur.

Savaş öncesi yaklaşık iki milyonu bulan Osmanlı İmparatorluğunun Ermeni nüfusunun, üçte ikisinden fazlası Birinci Dünya Savaşı sırasında yok edilmiştir. Bu bir milyon üç yüz bin insan anlamına gelmektedir. Bu sayıya Osmanlı ordusu ve ona bağlı paramiliter güçler tarafından İran ve Rus Azerbaycan'ında ve Kafkaslarda yürütülen askeri operasyon ve katliamların kurbanı Ermeni sivil halk da eklenirse kesinlikle bir milyon beş yüz bine yakın bir sayıya

ulaşılır.

Dipnot

[1] Takvim-ı Vekayi [Resmi Gazete], n° 3540, 5 Mayıs 1919, s. 5. Talat'ın 12 Nisan 1919'da Jön Türklerin yargılandığı ceza mahkemesinin duruşmasında okunan telgrafı.

Kaynak: baslangicdergi.org